

Спиридон БЛАГОЕВ

СТРАНСКИОТ ПЕЧАТ ЗА ТЕРОРОТ И НАСИЛСТВАТА ВО МАКЕДОНИЈА ПРЕД ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ

„Невозможно е да не предизвика чувство на револт и протест кое неспонтано се раѓа, кога се фрла поглед на сегашната состојба на Исламот . . .“ Овие зборови се искажани не од христијанин, веројатно непријател на турското господство, туку од Турчин, кој подолги години заземал едно од клучните места во турската бирократија.¹⁾

Треба да се констатира, дека турското административно законодавство не може да трпи споредување со законодавството на најнапредните земји на Европа! Имено, во Турција постои бездна меѓу напишаниот закон и вистинскиот поредок односно на систем со државата. Тоа ја покажува големата неспособност на Османската империја да се приспособи кон барањата на современата цивилизација.

Би било претерано да се каже дека реформите што се пропишувале во Турција, во различни периоди на минатиот век, не им донесоа никаква полза на христијаните. До Ѓуљханскиот акт од 1839 година, тие, така да се рече, како да не постоеле. Христијаните се занимавале со трговија или со земјоделство, се здобивале со недвижен имот, но не лично, а само на име на турските бегови или видните луѓе. Ѓуљханскиот акт, најнапред на христијаните им ги признал граѓанските права, дозволил тие да се здобиваат со секаква сопственост и да се занимаваат слободно и самостојно со трговија, земјоделство и занаетчиство. Сепак, со оние права се користеле, главно, христијаните-жители на градовите. Благодарение на нивната релативна бројност, на заштитата од сопствените митрополити и, најпосле, благодарение на околностите што во големите градови живееле странските конзули, на чија помош можело да се смета, како и благодарение на сите предимства на градот од селото, христијаните можеле поуспешно да ги остваруваат своите права, отколку во селото. Но и во градот, сепак, било нужно да се разликува богатиот од бедниот христијанин.

¹⁾ Mourad-Bey, *La Force et La Faiblesse de La Turguie*, Genève, 1897, p. 10.

Најтешка била положбата во селото. Самоволието, грубоста, непочитувањето на човечката личност, нарушувањето на турските закони од самата турска власт го привлечеле вниманието на странскиот печат. Голем дел од наведените написи во различни странски списанија и весници не ѝ е познат на нашата јавност.

I

Познатиот Ѓуљхански акт од 1839 година што предвидува некои мерки за обезбедување на „животот, честа и имотот на државјаните, за правилно извршување на правосудството и строго почитување на законите“, завршувал со следната закана на адреса на чиновниците: „Да падне проклетството на небото на оние, кои не ќе ги извршуваат новите закони“²⁾. Меѓутоа, рутината се покажала како посилна од платонските закани. „Турската администрација и натаму остана со истите примитивни установи, каде отсутствуваше секаков ред, каде официјалните документи без прочитување се собираа во вреќа што висеа на шајките, меѓу кои чиновниците тешко можеа да се ориентираат“³⁾.

Грубоста, корупцијата и насилствата, непочитувањето на човечката личност, потсмевањето над законите и натаму останале карактеристични црти на турското чиновништво. „Луѓето, што го опкружуваат вашето величество — пишувал во јануари 1900 година зетот на султанот Дамад-Махмуд-паша, — што ја сочинуваат класата на чиновниците, сето тоа — сосема се билмези, немоќни старци, интриганти и измамници. Тие се упропастени до сржта на коските, навикнати се на ласкање, на подмитување, сите живеат со грабеж. Еве, зошто добрите и чесните луѓе не можат да се приближат до Вас. Во која друга држава постои влада, слична на таа, со каква што сте се опкружиле себе си? Разбирливо ли е, користејќи се со такви елементи, да се обезбеди благосостојбата на народот? Ако би ја следеле Вашата упорност и понатаму по истиот пат, тоа може да не доведе само до конечното упропастување на нашата држава...“⁴⁾. притисокот на ам

Честопати, во ретките минути на искреноста или под притисокот на амбасадорите, Високата Порта ја признавала деморализацијата на турското чиновништво. Така Цариградскиот потцензурен весник „Levaht Herald“ на 17 октомври 1901 година го објави следниот напис: „Чиновници —

²⁾ L'EFFORT, 1 Avril, 1900, p. 5.

³⁾ G. Stregov. L'intervention européenne en Turquie. Geneve, 1902.

⁴⁾ Reformi (Organ na Makedonskiot Komitet) Sofija, 20 januari 1900 godina.

престапници“. „Претседателот, помошникот на јавниот обвинител и истражниот судија се сменети од должноста поради извршените злоупотреби. Слични мерки на строгост се веќе преземени и против сиот судски персонал на Наплуза во Бејрутскиот вилает поради незаконски постапки и злоупотреби“.

Би можеле да наведеме карактеристични податоци за чиновништвото на малоазиските вилаети содржани во извештаите на англиските и француските конзули. Но, со намера, да ја прикажеме положбата во Македонија, ги одбравме фактите од животот на Македонија. За жал, за настаните во Македонија ништо не се објавувало. Поради тоа, мораме да се задоволиме со податоците објавени во странскиот печат, од случајни минувачи или дописници на странските весници.

Најнапред ќе забележиме некои наредби, што сведочат за дивјаштвото на турската влада. Меѓу стоката која била забранета за увоз во Турција, се наоѓал и ловечкиот барут, револверите, пиштолите и сите видови куршуми. Забранувањето на тие предмети е разбирливо и дури се оправдува со стравот од востание; но многу е тешко да се сфатат побудите на турската влада кога таа строго го забранува увозот на сите електрични апарати, заклучно со телефоните, освен електричните звончиња⁵⁾.

Покрај другите ограничувачки и терористички мерки, турските власти ја уништиле и Цариградската пошта затоа што во 1897 година Ерменскиот комитет ја искористил за испраќање на прокламации, а жителите на градот биле лишени од можноста на испраќаат писма и телеграми, бидејќи поштарите не работеле.

Сличен е карактерот и дејствувањето на одделни чиновници. Писателот Заимов во мемуарот за бугарското ослободително движење раскажува за апсењето на еден учител, во стапот во кој полицијата ги нашла „Капетановата ќерка“ на Пушкин и географскиот глобус, што во голем дел бил прекриен со жолта боја која ја означувала Руската империја. Овие два факта — книга со воен наслов и со „русофилски“ глобус — беа доволни за апсењето на учителот. И сега, често наидуваме на такви факти што сведочат за ниското културно ниво на турските чиновници. „Две учителки — пишува авторот на статијата во „Revue de Paris“ биле ставени во затвор на 15 мај 1901 година затоа што полицијата најде кај нив примерок од Берлинскиот договор“⁶⁾.

Секоја година македонската хроника забележувала десетици факти, кога турските власти создавале лажни обвинува-

⁵⁾ Moniteur officiel du commerce. Paris, 1898, p. 209.

⁶⁾ Gaulis. Revue de Paris, I Nov. 1902, p. 25.

ња против совршено невиновни луѓе за да можат после нив да ги ослободат за големи парични суми. Покрај другото, еден случај, за кој биле известени европските конзули, се случи есента 1901 година во Серес. Некојси Стамбулиев, криминален престапник во серскиот затвор, составувал лажни документи, како де произлегувале тие од комитетите. Тој располагал со печатот на комитетот, со шифра и со други средства за фалсификување. Документите биле доставувани до турскиот истражен судија и до началникот на полицијата, со чија помош, измислуваните писма, биле подметнувани во домовите на Македонците. Благодарейќи на случајноста, заговорот станал познат во Солун. Комисијата што била составена со цел да ги разгледа сите случаи на апсења, признала дека од половината на април до ноември 1901 година турскиот суд осудил околу триесет лица врз основа на документите измислувани од Стамбулиев. Сапак, виновниците останале неказнети.⁷⁾

Во случаите кога пред турските чиновници било доставувано предлог барање на одобрение за изградба на црква, училиште, па дури и на куќа, за да се користи правото гарантирано со императорските фермани, државјаните биле должни да дадат „бакшиш“ или „рушвет“ (поткупот во Турција како општораспространета појава, има неколку називи); и обратно, со давањето рушвет, било можно да се одбие законот односно во чести случаи и да се избегне извршувањето на судската пресуда.

Христијаните сакале или не сакале, постојано прибегнувале кон рушвет. Во многу од случаите успехот на различните националистички пропаганди во Македонија — бугарската, српската, грчката, романската, австриската — зависел од тоа, кој бил во состојба да даде поголем рушвет на месното раководство. Благодарение на неодржливата привлечност на златото во Турција било можно да се внесат забранети и шкартирани стоки и да се обезбедува успех на сомнителните финансиски потфати.

Кон остварување на незаконска добивка се стремеле и високите и ниските чиновници. Еве, на пример, како, според зборовите на грчкиот публицист Николаидис, се користеле турските чиновници со експлоатација на саланите, кои законот ги обврзувал да работат неколку денови во годината на патиштата. (Треба да се напомене дека Николаидис благонаклоноето се однесувал кон централната власт). Тој својата белешка ја почнува: „Ние не веруваме дека во Стамбул бил познат начинот на кој прибегнуваат чиновниците. Мутесарифот, т.е. управителот на областа, испраќа две дузини жандарми во определено село со наредба да ги соберат сите работоспособни мажи за поправка на патот, оддалечен на 50 или 60 кило-

⁷⁾ Revue, de Paris, p. 161.

метри од селото. Испраќањето во такви оддалечени места, ги вознемирувало селаните. Тие не сакале да се потчинат. Началникот на жандармеријата преземал мерки за да ги заплаши селаните дека ќе ги прогонува до местото со помош на бојонети. Тогаш почнувале преговорите и завршувале со тоа што неколку жандарми се враќале со околу 50 турски лири за мутесарифот со предлог на селаните да се земат под наем работници од тоа место каде ќе била потребна поправката на патот. На другиот ден жандармите се враќале со одговор дека мутесарифот е согласен, но ако му се даде двапати повеќе. Тоа и се правело. Во наредната година мутесарифот не се решавал да ја повтори истата игра, плашејќи се селаните да не се жалат против него до Портата. Но тогаш тој прибегнувал кон ново средство. Во придружба на жандармеријата во селото доведувал триесетина разбојници — Албанци. Наредникот на жандармеријата им објаснувал на селаните дека во оваа година мутесарифот нема да ги принудува да работат, но на Албанците им било наредено да изградат пат. Таквите работници скитале низ селата со месеци, дење одмарајќи се, а ноќе занимавајќи се со грабежи. Својата пљачка тие ја делеле со жандармите кои никогаш не примале плата. Селаните, очајни не знаеле како да ја избегнат таа жива рана. Најпосле, тие испраќале нова делегација кај мутесарифот со нови педесет лири и со молба да ги поштеди од Албанците, ветувајќи му дека самите ќе го изградат патот. Достоениот мутесариф се согласил и ги повлекол Албанците⁸⁾.

Огроман број случаи на такви дејствија од турските чиновници поминувале без никаква казна. Ако некогаш турските власти ја користеле целосната неказнетост, тоа е во случаите кога била издавана наредба за барање на скриено оружје или извршување истрага по повод на вистинските или на инсценираните заговори. Чиновниците се нафрлувале врз незащитното христијанско население и го присилувале да одговара ако само кај некого од селаните е најдена пушка или нешто друго. Не зборуваме овде за оние крвави репресалии, за оние избувнувања на турскиот фанатизам што од време на време во текот на минатото столетие ги наводнувале со крв илјадниците жртви во полињата на Мала Азија и по улиците на Цариград, туку за оние систематски и чести прогонувања на кои биле изложени одделни градови и села.

Што правеле тогаш претставниците на власта — можно е да се заклучи од следната телеграфска жалба на жените од неколку села на Солунскиот вилает, испратена до султанот на 12 јануари 1900 година, која истовремено била испратена и до сите европски конзули во Солун.

⁸⁾ C. Nikolaides, La Macédoine, p. 80.

„Поради лажните поткажувања на поткажувачите, со цел нашите мажи да бидат претставени за опасни за државата, во нашите села пред две недели пристигна началникот на солунската жандармерија Махмуд-паша“. Потоа се наведуваат имињата на 12 селани кои биле изложени на жестоки измачувања од страна на гореспоменатиот офицер. Покрај другото, тој ги присилувал селаните да застанат со нозете во врела вода за да го признаат учеството во заговорот против државата. За да ги скрие трагите на своите злосторство, Махмуд-паша уапсил уште 25 лица — сведоците на нивните злосторства.

Овде во истата телеграма се наведени и имињата на сите уапсени, а исто така и видот на мачењето на кои биле подложени. Мајките и жените на уапсените лица својата долга жалба ја завршуваат со молба, султанот да се застапи за нивниот живот⁹⁾.

Поради оваа жалба и главно, по инсистирање на конзулите, во Цариград била формирана комисија за да го испита дејствувањето на Махмуд-паша. Нејзината вистинска цел била, се базира, — да го погребат делото. Во секој случај, без оглед на тие комисији, неподносливите состојби се повторувале во сите делови на Македонија. Горниот случај се повторува и во Солунскиот санџак, а еве што се зборувало, малку подоцна, во Битолскиот: „Некојси черкез-разбојник Хади-Нојус од село Ново село наклеветил 25 селани од блиското село Ракитница, дека биле заговорници. Мудирот од Крушево, на 23 јуни 1899 година со војници заминал во Ракитница. По патот тој зел со себе башибозуци од четири муслимански села. Пристигнувајќи во Ракитница, таа хајка убила осум христијани — Македонци и четворица ги зела во плен. Потоа башибозуците, откако го опљачкале, изгореле една третина од селото“¹⁰⁾.

Било познато дека Портата не ги признавала пљачкањата и насилствата на своите чиновници. Исто така ги негирала и мачењата на кои биле подложувани затворениците во затворите. Тоа биле нејзини стари и познати методи. Во времето на ерменските ужаси, Портата исто така го уверувала светот дека Мала Азија е во ред, а истовремено, францускиот воен аташе, полковникот Виалар, кој се зазел да го испита убиството на Салваториоти татко, во службениот извештај изјавил: „Колењата што со таква сигурност се одречуваат од Портата и доверливите луѓе на султанот, се предмет на сеопшто расправање на пазарите. Муслиманите еден на друг си раскажуваат различни доживувања за крвавата драма и се фалат за направените пљачки“¹¹⁾.

⁹⁾ Reformi. Organ na Makedonskiot Komitet. Sofija, 27 januari 1900 godina, s. 3.

¹⁰⁾ Gualis. Revue de Paris, p. 98.

¹¹⁾ Citirano spored: „Vesnik Evropi“, kniga 4, 1903, s. 691.

Исто така со своите злостворства се гордееле и се фалеле и турските чиновници во Македонија. Тоа се гледа од следното: Во Парискиот илустриран весник „Les Nouvelles illustrées“, се појавила слика со фотографии што сведочеле за полното отсуство на секакви човечки чувства кај турските жандарми. Тројца млади и убави турски жандарми, со фесови, накриво стојат покрај една мала маса, а на неа, на бела покривка се изложени нивните крвави трофеи — отсечените глави на четворица востаници. Сликата ја доставил Гилис, дописник на весникот „Temps“. „Во 1902 година, во Битола — пишува тој — меѓу муслиманите се наоѓала во промет картичка, која убедливо и без секакви раскажувања и многу посилено од секакви официјални деманстирања го потврдуваше горното злосторство“.¹²⁾ „Моето патување низ Македонија кај мене предизвика ужас и длабока одвратност — пишува тогаш во една дописка гореспоменатиот публицист. — Јас ги видов селата напуштени од жителите кои од прогонувањето на турската полиција и турските војници се криеле во планините. Ужаси, достоини на варварските времиња биле извршувани со намера да бидат присилени несреќните селани да признаат дека припаѓаат на комитетите.

Во најдобар случај, нив ги тепаа со прачки така што со месеци тие не беа во состојба да се помрднат од местото. На некои под ноктите им закачувале остри парчиња од дрво, а пак други ги обливале со жешко масло од дрво; на крајот ги силувале жените пред очите на нивните мажи врзани за дрвата“. Самиот Голис (Gaulis) видел селанец со искорнети нокти¹³⁾.

„Тиквешкиот округ, по волја на судбината — пишува друг Француски патник — се претвори во театар на ужасни сцени. Подло е настојувањето за постојаното истребување на христијаните. На Христо-Хаци Попов од село Крецов, главата му ја притискаа со гвинт. Тој си го изгуби паметот. Исто така го изгубиле пометот и Коце Кланков и неговата ќерка Петра Кланкова, првиот — од силно тепање, а втората — од постапките што ги правеле врз неа жандармите. Учителот на селото Извор, Гевгелиски округ, бил убиен од полициските власти кога излегувал од куќата. Александр Стојанов, учител од село Неготино, исто така е убиен од владините агенти на прагот на својата куќа. Синот на селанецот Кристо Клинчаров умрел во Резово од ударите, а попот во Радобил бил буквално седнат на колец. Американскиот мисионер Бир (Beer) видел како полициските власти во Килкич (станува збор за Кукуч, б.м) како еден млад човек го облевале со врело масло, бидејќи се сомневале дека ја пренесувал поштата на комитетот. Во селото

¹²⁾ Revue de Paris, p. 99.

¹³⁾ Ibidem.

Бојанчишта полициските агенти камшикувале 21 селанец со прачки во присуство на он-баши (десетар) Омер и подофицирите Муса и Селим-Чауш. Една жена умрела во Куманичево од ударите на Селим-Чауш. Во Чемерско една млада девојка била силувана од петнаесет жандарми и фрлена да умира. Над Митре Пано Јанков било извршено следното мачење: бил обесен со главата надолу, со врзани раци зад грбот и така висел неколку саати¹⁴⁾.

Потребно е со неколку зборови да се каже нешто и за турските затвори во Македонија. Забелешките на англискиот публицист Дилон за состојбата на малоазиските затвори, го довеле до ужас општественото мислење на Англија. „Не се подобри и македонските затвори — стари, мрачни и влажни згради, покриени со нечистотија, со задушлива и одвратна атмосфера, како од пренаселеност, така и од отсуство на удобности за најелементарните потреби на затворениците“¹⁵⁾. „Затворот преполнет е со затвореници — пишува солунскиот дописник на „Mouvement Macédonien“. Повеќе од триста души очекуваат пресуда. Нивната положба е очајна: тие се подложени на секојдневни мачења. Пред неколку дена, германскиот вице-конзул господин Падел, заедно со еден пастир го посетиле затворот. Тешко може да се пренесе сиот ужас што го раскажуваше тој. На повеќе мачења биле подложувани затворениците од селата Росово, Тегница и Тиквеш: на некои од нив им ги гореле нозите. Бремената жена на Коне Дрваров, заради тепањето, се породила по неколку дена по пристигнувањето во затворот на Еди-Куле и умрела во ужасни маки“¹⁶⁾.

Друг податок што сведочи за ужасните услови во турските затвори е убиството на учителот Михов. Над ова дело потребно е да се заприми уште и поради тоа што во неговата истрага учествувал и францускиот конзул Шубје во Скопје.

Михов бил уапсен во Купрулу (Титов Велес, б.м.) во април 1901 година. Го обвинувале за тоа што бил претседател на месниот македонски комитет. Врзан за опашката на коњот и оковен со синцир морал под ударите на војниците да протрча девет часа, од Купрулу до Скопје. Потоа, тој бил внесен во затворот Куршумли-ан и во текот на три недели бил подложен на постојани сослушувања и мачења за што сведочат неговите соседи и еден друг граѓанин, кому му била дозволена посета ивидување. Тоа продолжувало сè до 5 мај — ден на неговата смрт. На 5 мај во пет часот наутро, кога уште сите спиеле, од келијата на Михов се слушнало бука, одекнал истрел на револвер и пак во затворот настанало мирно молчење. Во

¹⁴⁾ D'Espagnat Avant le massacre, pp. 350, 351.

¹⁵⁾ Citirano spored: „Vestnik Evropi“, kniga 4, 1903. s. 692-693.

¹⁶⁾ Le Mouvement Macédonien. Paris, 20 Juillet 1902, p. 4.

десет часот со тројца одбрани лекари се појавил истражниот судија, кој составил записник за самоубиство. Во овој документ било констатирано дека кај Михов нашле рана од куршум во средината на челото, на прстите од левата рака траги од барут, а на десната исушена крв. Меѓутоа, кога лешот се наоѓал во црквата, францускиот конзул забележал дека раната била направена одозгора надолу, а замислените траги од барут не биле ништо друго туку мастило, што Шубје веднаш ги снимал со влажна салфетка¹⁷⁾.

Во 1884-1885 година белгискиот економист и филантроп Емил де Лавелеј, во англискиот печат, покренал компања по повод разбојништвата во Македонија. Тој укажувал, покрај другото, и на злосторствата направени од една разбојничка банда во селото Зелениче, Леринска област. Податоците биле објавени во „Pall-Mall-Gazette“. Во бројот на „Times“ од 19 јануари 1885 година бил сместен одговорот на турската влада. Таа не одречувала дека било „нешто“, но одговорноста за тие банди ја префрлувала врз Грците и Македонците кои ги сочинувале тие групи.

Во една друга статија Лавелеј укажувал за дејствување на една друга група во која имало околу триста души. Тие го нападнале селото Орешо и ги подложиле на мачење жителите. Меѓу другото и две жени — Вељховска и Видочка, со цел да ги дознаат кои се најбогатите жители во селото и каде ги кријат своето богатство.

Во „Times“ од 16 април 1885 година повторно се појавило писмо, овој пат од солунскиот валија Галиб-паша. Тој го смалил бројот на разбојниците до сто, и изјавил дека, според податоците со кои располагал, тие биле Македонци и Албанци, т.е. со други зборови, Турците не се виновни за тоа.¹⁸⁾

Тоа е вообичаен систем за заштита на турската влада: од почеткот таа ги одречувала фактите, но кога тие станувале очевидни, се стремела одговорноста да ја префрли врз другите. Со тоа нејзината одговорност ни најмалку не се смалувала. Без сомневање, останувал фактот дека турската влада не била во состојба да го обезбеди животот на своите државјани. Дурри и нешто повеќе. Обидите, во малиот број случаи, управувачите да стават крај на таа жива рана на разбојништвото биле осудени на неуспех.

Општествено-политичките услови во Турција се развивале така што разбојништвото се пројавувало како некоја официјално призната привилегија на владеачката класа. Владата не се решавала да го уништи разбојништвото поради страв истата да не биде непопуларна. Добар доказ за сето тоа била

¹⁷⁾ Mouvement Macédonien, 5 Juin 1902, pp. 4-5.

¹⁸⁾ Laveleye, La Peninsule des Balkans, t. II, p. 396.

дејноста на Халил-Рефхет-паша. Ние веќе спомнавме погоре, дека тој разумен администратор како гувернер на Битолскиот вилает извршил успешна реформа во собирањето на даноците (десетокот). Но реформата била укината поради противењето на беговите. Исто така, тој бил должен да се откаже и од другите реформи кои, при спроведувањето до крај, би го скротиле разбојништвото до минимум.

Халил-Рефхет-паша помислил да организира мешовита жандармерија, т.е. жандармерија што би била составена од мухамеданци и христијани. На христијанските села властите им поделиле оружје, и тоа по една пушка на секои пет куќи. На таков начин, христијаните добиле можност да се заштитат од нападите на бандите.

Од своја страна, пак, гувернерот на Битола енергично се подготвил за нивното прогонување. Во времетраење од шест месеци, на плоштадот пред битолската управа биле казнети околу осумдесет разбојници.¹⁹⁾ Овие две мерки — создавање на полиција од христијани и прогонување на бандите довеле до тоа да му се стави крај на разбојништвото во Битолскиот вилает. Протестирањата на влијателните Турци, интригите на чиновниците кои живееле од доходите на бандите, најпосле и стравот на централната власт дека Македонците можат да го искористат даденото оружје за политички цели, ја присилиле Портата да го отстрани Халил-Рефхет-паша и да го одземе оружјето од христијанските села. Уништените банди повторно почнале да се појавуваат по селата. Само во 1885 година, според службените податоци, турската жандармерија прогонувала, се разбира, без успех околу сто и педесет разбојнички банди. Разбојниците кои дејствувале одделно, го надминувале тој број. Само во 1885 година статистиката потврдува околу четири илјади вооружени напади со убиства и грабежи за целата Македонија,²⁰⁾ што во тоа време имало околу два милиона население! Разбојничките банди како да ја распределиле македонската територија на делови. Секоја банда дејствувала во својот дел, напаѓала на селата, ги водела нивните жители, некои ослободувала само за голема сума пари како откуп. Кога жителите веќе не можеле да го исплатат откупот, разбојниците одново напаѓале врз селото, грабеле, гореле, ги обесчестувале жените и слично.

Кон крајот на 1900 година во Тетовскиот округ, под покровителството на Газир-Качак, дејствувала бандата позната со своите „подвизи“. Би спомнале некои од неговите злосторства на Газир-Качак. Во месец јули тој се појавил во селото Долно-Јаговица, го повикал кај себе избраниот старешина на селото

¹⁹⁾ G. Stregow. L'intervention etc, p. 178.

²⁰⁾ Nicolaïdes, La Macédoine, p. 87

и му наредил да донесе 15 турски лири, застрашувајќи го со смрт. Неспособен да ја обезбеди спомнатата сума, старешина-та се вратил кај Газир-Качак придружуван од неколку турски селани од истото село, кои му ветице дека ќе се застапат за него пред разбојниците. Ова застапување не го спасило селанецот од куршумот на налутениот Газир-Качак. По неколку дена истиот разбојник се појавил во селото Дув и од жителите барал 60 турски лири. Тие му донеле само 25 и неколку десетини чифта обувки од кожа, произведени од самите селани. Газир-Качак не се задоволил со тоа. Тој изјавил дека секој Македонец што се враќа во селото оддалеку, должен е да му исплати по пет турски лири. Првиот селанец кој се вратил, некојси трговец Новачов од село Леуново, се спасил од данок, благодарение на застапувањето на Турците кои го придружувале.

По неколку дена помалку среќен бил Стојан Андреев, селанец од истото село. Тој се враќал од Цариград, каде престојувал седум години заради печалба. Само неколку метри до родното село, во близина на селото Влајница, Андреев бил грабнат од разбојниците на Газир-Качак. Тие сосема го ограбиле и потоа бил однесен во блиското село Лешница. Газир-Качак ја повикал мајката на несреќниот Андреев за три дена да му донесе 25 лири, во спротивно нејзиниот син ќе биде стрелан. По долги напори таа обезбедила дел од сумата и отишла на одреденото места да му ги предаде, но нејзиниот син веќе бил мртов.

Во август истата година Газир-Качак се појавил во село Никифорово и од селаните побарал 60 лири. Бидејќи тие не можеле да му ги дадат, тој гневен изгорел неколку стогови со сено. Истите злосторства Газир-Качак ги повторил во септември и во октомври. Во неговото соседство во Тетовскиот округ дејствувале и бандите на Ислам-Гапрани, Бале-Качак и др.²¹⁾

Во Битолскиот вилает се прочул друг предводник на банда, Билјал-Беланца, кој цели триесет години правел големи злодела над жителите. Тој исчезнал за време на управувањето на Халил-Рефхет-паша, но по неговото отповикување пак се појавил. „Јас се секавам, дека тој ги тероризираше селата уште за време на моето детство — пишува еден македонски функционер. Пред еден месец Билјал-Баланца со своите другари се појавил во село Смилево каде ограбил повеќе куќи и црквата, а петнаесет селани зел со себе во плен. За нивното ослободување тој побарал голем откуп. Останатите селани во селото испратиле претставник кај битолскиот валија барајќи го неговото ангажирање. Тој им советувал, знаејќи ја крвожедноста

²¹⁾ L'Effort, Geneve, 1 Jaunier, 1901, pp. 12-13.

на Билјал-Баланца, што побрзо да му ја дадат бараната откупна сума²²⁾.

Гласот за „подвизите“ на Билјал-Баланца пристигнал и до европските конзули. На нивното настојување и поради постојаните жалби на христијаните, турските власти, на крајот презеле мерки за прогонување на неговите разбојници. Во почетокот на август Билјал-Баланца на чело на 120 разбојници заминал кон селото Пареш во Дебарскиот округ. Предупредувани од овчарите, селаните го напуштиле селото, со исклучок на неколку старци. Одземајќи сè што било во куќите, разбојниците се обратиле кон останатите жители со закана дека ако во текот на два дена не ја соберат определената сума пари сите куќи ќе бидат изгорени. Но истовремено, избеганите селани успеале да го искористат вмешувањето на началникот на полицијата Тахир-Бутко во најблиското село Пејраница. Вооружувајќи ги селаните и очекувајќи го доаѓањето на воениот одред од Дебар, Тахир-Бутко го опкружил селото Параша. Битката се водела неколку часа. На крајот разбојниците успеале да се пробијат низ обратот на селаните и војниците. Тука загинале повеќе разбојници, меѓу кои и самиот Билјал-Баланца и уште еден предводник на разбојниците на Тахир-Толла²³⁾. Тахир-Толла бил автор на познатата „Порака до жителите на село Галичник“. „Пораката“ ја поместуваме во целост, бидејќи од неа може доволно да се види начинот на дејствувањето на турските разбојнички банди во Македонија.

„Кон прочуените луѓе на Галичник! Поздрав на сите вас. Вие мене ми сте должни, според потпишаната од вас белешка, 1.000 лири. Сега јас ја барам таа сума. Погрижете се да ме пронајдите и да ми донесете пари, но без бука. Во спротивен случај Ве предупредувам дека ќе бидете принудени да се покаете: вам ви е познато кој сум јас. Што ќе се случи со вашите 50.000 овци и 2.000 глави крупен добиток ако не ќе ми ги донесете тие пари? Како тогаш ќе се осмелете да се појавите надвор од селото? Ако не можам да ве фатам, да ве убијам секогаш ќе можам. Или вие се надевате на заштита од вашите стражари? Можно е, вие мислите дека агите и беговите ќе ве заштитуваат? Јас плукам на беговите и на агите! Запомнете добро: должни сте да ме пронајдите или во планина или во мојот замок за да си ги средите сметките со мене. Не замислувајте си дека од овој долг можете да се ослободите: јас секогаш ќе ве најдам“²⁴⁾.

Овој турски Картуш воопшто не се сомневал во тоа дека неколку недели по своето гордо предизвикување ќе биде убиен

²²⁾ S. Vedar, Le mouvement revolutionnaire Macédonien (L'Humanité Nouvelle, Paris, Janvier 1901, p. 6).

²³⁾ Le Mouvement Macédonien, Paris, 20 Sept. 1902, p. 7.

²⁴⁾ Le mouvement Macédonien, (Un document sur le brigandage en Macédoine). Paris, 20 Aout., 1902, p. 1.

од куршумот на еден селанец. Но, на местото на убиените или уапсените разбојници се јавуваа нови. Разбојништвото при ваквата страшна сиромаштија, која господарела во Македонија меѓу христијанското и муслиманското земјоделско население, претставувало еден вид занает. Од друга страна, како што видовме, турските власти со ретки исклучоци го поддржувале и дури го олеснувале организирањето на тие разбојнички банди. Така тие го сузбивале ширењето на револуционерните македонски чети.

Повеќето разбојнички банди што дејствувале во Северна и Западна Македонија, ги сочинувале лица од албанско потекло. Тој планински народ живеел, речиси, независно во своите недостапни села и замоци. Оттука, под раководството на своите феудални началници на различни „родови“ (кај Албанците тогаш сè уште било зачувано родовиот поредок, б.м.) тие се спуштале во рамнините и ги ограбувале градовите и селата на Стара Србија и Македонија. Турската влада релативно подобро се однесувала кон нив отколку кон самите Турци. Таа дури им ласкаше на албанските бегови, сметајќи на нив во борбата со Македонците. За неа во Македонија тие ја играле улогата на Курдите во Мала Азија. Султанот на нив им правел чест на тој начин што во својата гарда во дворецот, држел одред од Албанци. Старите разбојници — бегови биле примани со голема почит во Истамбул и биле одликувани со ордени и чинови „Албанците се силни-пишува Х.Г. Инсаров. — Тоа го потврдува случајот кога конзулот на една голема држава, без оглед на поддршката на турската влада, заради противењето на Албанците не можел да го заземе своето место во Митровица“²⁵).

Поради постојаното непријателство на Турците што го пројавувале спрема христијаните, тешко било да се направи граница меѓу мирното турско население и разбојничките банди. Многу Турци уште од детските години биле навикнати да гледат со презир на христијанската маса, да го вежбаат својот хероизам — „бабајшлик“, врз незащитените христијани. Многу млади турски „кабадаи“ без основаното навредување на христијаните го сметале како знак на хероизам со цел да ги поттикнуваат на расправија и тепаница. „Кога кај некој обичен муслиманин-малограѓанин се побуди фанатизмот и дивите инстинкти, — пишува Х.Г. Инсаров — тој станува крвожеден звер“²⁶).

Францускиот весник „Д’Еспанија“ опишува една од тие мрачни сцени што ги присилила читателите да затреперат од

²⁵) H.G. Insarov, „Vestnik Evropi“, kniga 4, april 1903, s. 698.

²⁶) Ibidem, 699.

ужасот во кој немилосрдноста и цинизмот се мешале со некакви истанчени инквизиторски постапки. Сцената се случува во мрак околу селото Лајна на турскиот дел од Родопските планини. Две млади девојки се појавиле на видување со своите младоженци. Но наместо среќавање, им излегле двајца Турци од соседното село, кои одамна им се додворувале на убавите Македонки. Младите девојки биле намамени во стапаци што им ја подготвиле двајцата преоблечени Турци.

Девојките што се нашле во нивните раце, започнала очајничка борба во која се разбира, победиле силните. Меѓутоа, пред да ги ослободат девојките, еден од Турците со пресметана свирепост го повлекол кон себе својот мантил што бил оставен на еден малечок куп со суви гранки недалеку од местото. Тогаш девојките виделе страшен приказ. Две човечки глави со извадени очи, на кои устите им биле стегнати со голема шамија. Две тела лежеле едно до друго силно стегнати со врвка што не им дозволувала да се движат. „Дојди поблизу!“ — смеејќи се рекол Савфат на една од девојките: „Го познаваш твојот?“²⁷⁾ Тоа биле младоженците на девојките, чие место сега го заземаа Турците со помошта на својата цинична и жестока стапаци.

Кои се причините за тоа што, без оглед на реформите што се преземале од време на време од турската влада, анархијата во Империјата не престанувала. Тоа прашање си го поставувале странските политичари, дипломати и известувачи. Анархијата во турската империја, односно во Македонија имала длабоки социјални корени. Тие социјални проблеми не можеле да се решат со злосторствата и корупцијата на турските чиновници и со реформите што се предлагале од големите европски држави за Македонија, туку единствено со социјална и национална револуција на македонскиот народ.

Портата сметала, дека изворот на сите неволи во Македонија треба да се бара во револуционерната пропаганда на странските комитети, кои имале цел да подготват востание за уривање на власта на султанот. „Ако Албанците и Турците понекогаш оружјето го свртуваа против месните христијани, тоа го правела за скротување на непокорените или за заштитување на државната безбедност“. Овие факти се објавени во една мала француска брошура во дворската типографија во Софија под наслов: „La que stion Macédonienne et le hant Comite macédo-Andrinopolitain“ и очигледно има официјално бугарско потекло²⁸⁾. Составувачите на брошурата се надевале дека европската дипломатија ќе постане милостиво кон несреќната судбина на Македонија и ќе побара од Турција исполнување на

²⁷⁾ Ibid., 699.

²⁸⁾ Citirano spored: „Vestnik Evropi“, tom 5, kniga 9, 1902, s. 364-365.

обврските предвидени со 23-от член на Берлинскиот договор од 1878 година за спроведување на релативно неопходните административни реформи во Македонија. За жал, дипломатијата гледала поинаку на балканските работи во тоа време. Таа делумно ги усвоила туркофилските погледи под влијание на австрискиот министер за надворешни работи, грофот Голуховски, и на дипломатските претставници на големите држави на Блискиот Исток. Како што изгледа тие повеќе биле загрижени за „револуционерната“ дејност на македонските комитети, отколку за непристојните постапки на турските и албанските башибузуци во Македонија и Тракија. Што се однесува до одлуките на Берлинскиот конгрес, тие одамна и целосно биле заборавени од официјална Европа. Неволите на народите, оставени под турски јарем, заземале последно место во грижите на владите кои сочувањето на Status quo-то го избрале за свој лозунг. Дипломатијата се интересирала за работите на Балканскиот Полуостров само од гледиштето на интересите на една или друга голема држава. Во таа смисла за повеќето странски држави постоењето на ослободителни или филантропски комитети за давање помош на Македонците претставувало поголемо зло отколку постојаните страдања на македонското население.

Охрабрувана од извесни благонаклонети совети на своите покровители, Турција уште пред неколку години распоредила значајни воени сили во главните центри на Македонија. Целта била на револуционерното движење да му се намалат можностите за успех. Не е тешко да се види, што значело во практика таа воена окупација. Не примајќи плата, гладната и разудана армија гледала на селата и на месните жители како на своја законска плячка. „И овој прекрасен крај — извикува анонимниот автор на гореспомнатата брошура — со неговите пространи плодородни полиња и раскошни пасишта, со неговите пространи рамнини, погодни за секоја земјоделска култура, со неговите величествени планини и негибнати шуми, оваа прекрасна, толку богато од природата надарена земја, каде животот би требало да врие, каде треба да процути индустријата и трговијата, претворена е во вистински пекол, каде владеат неволјата и страдањата, каде се слухаат само офкања“²⁹⁾.

Окупирана од Турците и упропастена од нив, Македонија сè уште служела како арена на користољубиви стремежи и на неуморното соперништво на Бугарите, Србите и Грците. Сè додека тие мали сопернички се расправаат меѓу себе заради соседната турска провинција (Македонија, б.м.) неа сакале да ја завладеат покрупни сопернички, кои дејствувале зад двојно дури тројно засолниште — „пријателство“ со Турција и „зачување на општиот мир“. Од друга страна во очекување на нови

²⁹⁾ Ibid., 365.

„култури“ завојувачи, населението на Македонија морало безнадежно да страда и да трпи под рамнодушниот надзор на моќната европска дипломатија.

III

Сето ова речено упатува на еден општ заклучок дека злосторствата на турското чиновништво во Македонија предизвикувале вистинско негодување кај странските минувачи и некои дипломатски претставници. Како гледале на сето тоа владите на големите европски држави? За странските влади судбината на Македонците имала значење не затоа што им било жал за нивното истребување, туку затоа што пропаста или спасувањето на тие луѓе ја зголемувала или ја смалувала сферата на политичкото влијание на таа или друга држава на Балканскиот Полуостров.

Германија била за отворено и безпошtedно задушување на незадоволните Македонци, бидејќи пријателството со Турција им овозможувало сè повеќе да ги распространуваат и зацврстуваат своите економски и политички интереси на Блискиот Исток.

Англија го сметала за сосема нормално и законско господството на башибузучите врз Македонците. Во принцип го осудувала турскиот систем и им сочувствувала на жртвите, но се воздржувала од активно ангажирање за Македонците.

Австро-Унгарија, како и секогаш, гледала да се зачува интегритетот на Турција како на услов за политичка рамнотежа и надворешен мир. Затоа движењето на Македонците го сметала како бунт против законитата државна власт. Стремежите и усилбите на Русија, Австро-Унгарија, Германија, Франција и Англија биле насочени, пред сè против востаниците, против потиснатиот народ; од своја страна владите на големите европски држави им предлагале на Македонците да се задоволат со некои второстепени промени во турската администрација, наводно да ја изменат кон подобро положбата на македонското население.

Македонскиот народ, без оглед на сите злосторства од страна на турското чиновништво и нечесната дипломатска игра на големите европски држави, ја продолжи тешката борба за својот опстанок.